

ЛІТЕРАТУРА

1. Алиева Л. В. Большая книга вожатого. Как вести за собой./ Алиева Л. В., Маленкова Л. И. – М. : Педагогическое общество России, 2004. – 608 с.
2. Выготский Л. С. Собр. соч. : [в 6 т.]. Т. 1–6./ Под ред. А. М. Матюшкина. – М. : Педагогика, 1982–1985.
3. Остапец-Свешников А. А. Педагогика и психология туристско-краеведческой деятельности учащихся / А. А. Остапец-Свешников. – М. : ЦДЮТик, 2001. – 95 с.
4. Ротштейн Л. М. Школьный туристский лагерь./ Л. М. Ротштейн. – М. : ЦДЮТур, 1993. – 26 с.
5. Сухомлинский В. А. Избранные педагогические сочинения : [в 3 т.]. Т. 1–3./ В. А. Сухомлинский. – М. : Педагогика, 1979–1981.

РЕЗЮМЕ

Н. В. Липа. Специфика воспитательного процесса в детском оздоровительном лагере.

В статье исследована специфика воспитательного процесса в детском оздоровительном лагере. Определена специфика воспитательного процесса рядом факторов. Воспитательный процесс детского оздоровительного лагеря – деятельность педагогического коллектива, направленная в короткие сроки организовать жизнедеятельность детей таким образом, чтобы способствовать их физическому и психическому оздоровлению, познанию ребенком самого себя и мира, самореализации и самосовершенствованию.

Ключевые слова: детский оздоровительный лагерь, специфика воспитательного процесса, воспитание детей.

SUMMARY

N. Lipa. Specific of educational process in child's health camp.

The child's camp has a lot of opportunities for effective rehabilitation of children, organization of educational process. The specificity of the educational process is determined by several factors. Educational process of children's health camp are the activity of teaching staff, aimed at short notice to organize the life of children in such a way as to promote their physical and mental recovery, the knowledge of the child himself and the world, self-realization and self-improvement.

Key words: the child's camp, specificity of educational process, education of children.

УДК 341.65:987:(21).7

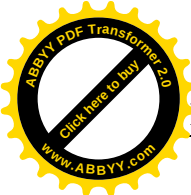
В. В. Лопатинська

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

НАРОДНЕ ПРИРОДОЗНАВСТВО ТА ШКІЛЬНА БІОЛОГІЧНА ОСВІТА

У статті досліджено народне природознавство та шкільна біологічна освіта. У ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» поряд із вивченням зоології, ботаніки, землезнавства розроблені і введені в плани підготовки вибіркові навчальні дисципліни і спецкурси «Народна зоологія», «Етноботаніка», «Народне землезнавство», «Народне природознавство», на допомогу студентам і вчителям були видані відповідні посібники і книги.

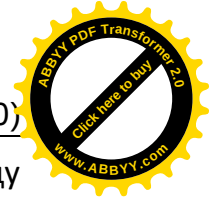
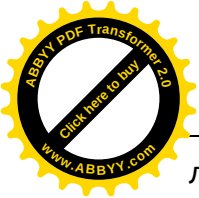
Ключові слова: народне природознавство, ботаніка, зоологія, географія, шкільна біологічна освіта, зміст освіти.

Постановка проблеми. Формування ефективної структури та змісту шкільної біологічної освіти, створення сучасних підручників – найактуальніша проблема розбудови національної системи освіти. Врахування багатовікових народних знань і особливостей сучасного стану науки, їх діалектичне поєднання і упровадження, мають визначальну роль у забезпеченні дидактичних принципів (доступності, системності, наступності, генералізації, міцності і дієвості результатів навчання та принципів національного виховання: народності, природовідповідності, культуровідповідності, етнізації та ін.) [8; 11].

Аналіз актуальних досліджень. Людство пізнавало світ і мало свої уявлення про нього задовго до виникнення науки. Безцінним скарбом народно-традиційної культури є знання, набуті у процесі життєвого і виробничого досвіду, спостереження за явищами природи. В оточенні непізнаної природи люди досягали закономірності її виникнення, розвитку, функціонування та взаємозумовленості багатьох явищ. Адекватні та об'єктивні знання про навколишній світ переплітались зі системою вірувань і уявлень. Усе це разом формувало своєрідну ойкумену буття людини. Знання, які здобувались ще з древності і до сьогодні, акумулювались у пранауках про природу, людину та суспільство: народних – ботаніці, зоології, землезнавстві, метеорології, екології, медицині, агрономії та ветеринарії, математиці, астрономії, антропології, педагогіці, психології, філософії та ін. [4; 5; 6; 7]. У цьому вигляді вони існували і використовувались в усьому світі. З кожною наступною історичною добою «уявна світова картина» ставала все об'єктивнішою і реальнішою. Адже, як відмічає відомий український філософ В. С. Крисаченко «завжди існує різниця між тим, яким є світ насправді і нашими уявленнями про нього» [3]. Об'єктами пізнання академічної науки, із властивими їй атрибутами, народні науки стають лише на певному історичному етапі розвитку суспільства. Далі академічні та народні науки існують паралельно, але перші вщент заповнюють зміст навчальних біологічних дисциплін, а народне природознавство витісняється із біологічної освіти. Натомість активізується становлення народної педагогіки, народної психології у вищих навчальних педагогічних закладах.

Упродовж тривалого часу людство мало уявлення про природу із власного життя, практики. В постійній і життєво-необхідній практичній діяльності людства розвиваються його перші форми мислення, а разом з ним виникають народні знання про природу. На наступних ступенях розвитку із практичної діяльності людини виділяється мислення як самостійна теоретична діяльність. Стрибок у розвитку мислення стає основою для виникнення науки. Однак об'єктивність народних наук через домішки міфічності в народних уявленнях про природу не повинна піддаватись сумніву тільки через це. В системі народних уявлень глибокі, істинні висновки про природу існують поряд із їх казковістю так, як у мисленні наших далеких предків паралельно існують протилежності: допричинність – причинність, донаслідковість – наслідковість, алогічність –

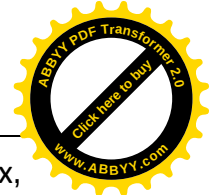
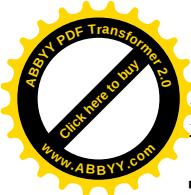
логічність та ін. Залежно від того, яка частина народних уявлень про природу береться до уваги, можна говорити про реальні чи нафантазовані картини народних наук. Зосереджуючи свою увагу на світорозумінні первісних народів Е. Блейлер, Л. Леві-Брюль та ін. характеризують їх мислення як дологічне, містичне, а інші, як, наприклад, А. Вебер, Е. Леруа, А. Рей – як об'єктивне [12]. Отже, в народних природничих науках можна легко ідентифікувати цінне, істинне, знявши плівку ранніх народних фантазій і вигадок. Об'єктивність народних природничих наук піднялась на новий якісний рівень з появою на певному історичному етапі розвитку людей наукового мислення.

Робота виконана згідно з планом науково-дослідної роботи кафедри біології та Інституту фізичного виховання і природознавства ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Мета статті – обґрунтувати необхідність упровадження у шкільну біологічну освіту народного природознавства на основі власних досліджень, праць В. В. Куйбіди та ін., впроваджувати народні природничі знання у зміст шкільної біологічної освіти.

Виклад основного матеріалу. У всі часи пізнання дітей про природу розпочиналось не з Дарвіна, Ламарка або Ліннея, а з материнських забавлянок, продовжувалось власними дитячими спостереженнями, які підкріплювались і коректувались досвідом старших, і підсилювалось у дитячих іграх, закличках, примовках, колядках, щедрівках, лічилках, звуконаслідуваннях, скоромовках, загадках, шарадах тощо. В індивідуальному розвитку людини складові компоненти народних природничих наук «дорослішають» і поступово замінюються на інші: народні та релігійні уявлення про природу, агрокалендар, метеорологію, медицину тощо. Вони вже мають і наукове пояснення. Сукупність знань про тварин, за В. В. Куйбідою, які виникли в народі, змінювалась і передавалась із покоління в покоління переважно усним шляхом, можна вважати, **народною зоологією**,...про рослини – **народною ботанікою**,...про природу земної поверхні та географічні явища – **народною географією** або народним землезнавством,...про взаємозв'язки живих організмів з неживою природою та між собою – **народною екологією**. Необхідно зазначити, що у праці [9] народні знання згруповані у: народний календар, космогонію і астрономію, метеорологію, ґрунтознавство, етноботаніку та зоологію, медицину і ветеринарію, метеорологію і математику, мораль і етику, педагогіку.

Народне природознавство стало однією з форм вираження суспільної свідомості, пізнання і відтворення світу, безцінним витвором колективного генія – народу. Адже й справді за свою багатовікову історію народ нагромадив колосальну суму знань, які охопити в повному об'ємі однієї людини неможливо. Невичерпне джерело народних знань є вічним, як вічне саме древо життя. Паралельно з народною зоологією, ботанікою, землезнавством, екологією, але дещо пізніше почали розвиватись ці дисципліни як наука. Як академічні

дисципліни вони знаходили відображення в наукових рукописах, трактатах, книгах. Зоологія оформилася в наукову дисципліну після появи у світі описів про тварин: «Історія тварин», «Виникнення тварин», «Про частини тварин» – геніального філософа і природодослідника древньої Греції – Аристотеля. «Батьком ботаніки» вважають старогрецького природознавця, учня Аристотеля, Теофраста (372–287 р. до н.е.). Він вперше зробив спробу систематизувати накопичені багатовіковим досвідом греків та інших народів «народні знання» про рослини в єдину систему – в науку «ботаніка». Назву науці «географія» дав ще один старогрецький вчений Ерастофен, а термін «екологія» запропонував у 1866 р. німецький біолог Е. Геккель, хоч формування екології як науки відбувалось вже на початку XX ст. У всіх перерахованих наук є свій «батько», а у народної зоології, ботаніки, географії, екології «батько» – народ.

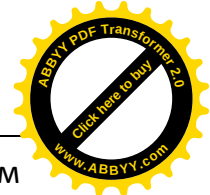
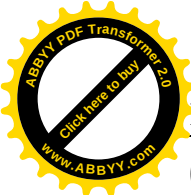
Рослини і тварини відігравали значну роль у світосприйманні і уявленнях про світобудову древніх праслов'ян, та інших народів. Все це дійшло до нас у древніх уявленнях, легендах, переказах, міфах тощо, які і сьогодні репрезентують народну світоглядну систему чи народні знання. В основі моделі світу і людини було світове дерево. Воно ототожнювалось із трикомпонентною будовою Космосу, де крона дерева символізувала духовний світ богів, стовбур – земне життя людей, а коріння – підземний, потойбічний світ. У **народній систематиці** тваринний світ поділявся на «верхній, середній та нижній». «Верхній» світ був представлений птахами; «середній» – переважно ссавцями: собаками, вовками, кабанами, ведмедями, биками, оленями, ослами, козами, левами, а «нижній» – плазунами, водяними тваринами, комахами. В кожній із трьох груп спостерігався поділ на ритуально близьких людині тварин і ритуально віддалених. Мирослав Попович серед ритуально близьких людині тварин «середнього» світу виділяє вовків і ведмедів «...найбільшу близькість до ведмедів спостерігаємо в германо- балто-слов'янському колі. Близькість означала наявність ритуалів перетворення на вовка чи ведмеда, супроводжуваних одяганням у їхні шкури. З вовком асоціювались особливо люті дружини воїнів, що входили під час битви...». «Окрема градація існувала для свійських тварин. Тут найближчим до людини був кінь (а також осел). Далі йшли за ступенем близькості корова (бик), вівця, козел. Ритуально чужими були собака, свиня, кішка.» [10]. Водоплавні птахи символізували зв'язок нижнього світу з верхнім. Тому досить часто у фольклорі ми зустрічаємо випадки перетворення жінки в чайку, лебедя, качку тощо.

Існує й модель упорядкування світу не за трьома, а за чотирма координатами. Ця модель знайшла своє відображення у близькій до народної релігійній світоглядній системі і реалізувалась спробами зоологічної біблійної систематики [4, 116]. Біблійний поділ тварин на групи наближається до наукового. Він в окремих випадках хибний, але в цілому не суперечить принципам зоологічної систематики. Тварини у Біблії поділені на чотири групи:

1. Тварини, що живуть на суші, чотириногі, великі і малі. 2. Риби морські. 3. Птахи небесні. 4. Плазуни. Кожна група поділялась на чистих (тварини, яких вживали в їжу) і нечистих (в їжу не вживали). Під час поділу тварин першого класу на чистих і нечистих використовувались такі ознаки. «Кожну з худоби, що має розділені копита і що має копита, роздвоєні розривом, що жує жуйку, – її будете їсти. Тільки цього не будете їсти з тих, що жують жуйку, і з тих, що мають розділені копита : верблюда, бо він жує жуйку, та розділених копит не має – нечистий він для вас. І тушканчика, бо він жує жуйку, та не має розділених копит, – нечистий він для вас. І свині, бо вона має розділені ратиці і має ратиці, роздвоєні розривом, та жуйки не жує – нечиста вона для вас. Їхнього м'яса не будете їсти, а до їхнього падла не будете доторкатися – нечисте воно для вас» (Левит 11.3-8). Водних тварин можна було вважати чистими, якщо вони мали плавці і луску. В «Законі про чисте і нечисте» відсутній список певних видів риб. Всі водні жителі без плавців і луски вважались гидотою. У третій групі до нечистих були віднесені хижі птахи: орли, грифи, соколи, круки, сови, яструби, а також лебеді, пелікани, лелеки, чаплі, одуди та інші, які живились м'ясом, рибою, падлом. Назва «птахи» давалась всім істотам, що літали, в тому числі і летючим мишам, і крилатим комахам. Закон нараховував 19 (за Левитом 11.13–19) чи 20 (за п'ятою книгою Мойсеєва 1.13–20) нечистих літаючих. Загальних ознак нечистоти цих птахів Біблія не вказує. До групи плазунів були віднесені комахи «гадина летюча» (Левит 11.23). Із них можна було вживати тільки сарану. Нечистими визнавались тварини, помилково зараховані до плазунів (кріт, миша, ховрах, щур, їжак, тхір-савці; слимак – молюски) і плазуни – ящірки, хамелеони.

Багатий матеріал нам дає **народна астрономія**. Землероби та мандрівники за допомогою сонця і зірок здавна вміли добре визначати час і вдень і вночі, а за природними явищами, предметами, живими організмами – сторони горизонту. Наше простолюддя широко ознайомлене із зоряним світом і має багату астрономічну термінологію. У кожній місцевості існували свої народні назви Зодії [12]. Часто ці назви влучно характеризують зовнішній вигляд чи характер поодиноких зоряних груп, наприклад, «Квочка з курчатами», «Дівка воду несе», «Хрест», «Стожари», «Рожаниці», «Лада», «Коза», «Мокош» тощо.

Серед народних розвідок про біологічну природу людини на першому місці знаходиться **народна медицина**. Сьогодні існує чимало посібників та монографій про використання лікарських рослин, тварин та їх продуктів (прополісу, бджолоїної, зміїної отрути, виділень із шкіри земноводних тощо) для профілактики і лікування людей. Найпоширенішими із них є праці З. Є. Болтаровича, Н. Ф. Висоцького, В. В. Корпачова, В. П. Милорадовича, Є. С. Товстухи та ін. А натомість питання **народної анатомії, фізіології, психології** майже не розглядаються. У цьому аспекті цікавим буде знайомство із народними назвами дітей, зібраних Євгеном Грицаком (1) та систематизованих у таблицях авторами, які пов'язані з їх анатомо-фізіологічними особливостями

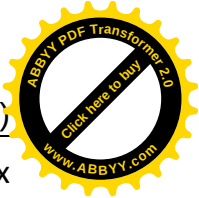
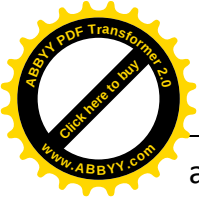

(*головань, кострубка, німиць, бігунець, мовчун, мерчук та ін.*), часом народження (*зимак, марчук, осінчук, петрівчення та ін.*), віковою періодизацією (*опелінок, пискль*; новонароджений – *белькотун*; однорічні діти – *шавкотун, дибака*; дворічні діти – *мазунець, стригунець*; трирічні – *третяк, гулячок* і т. д., індивідуальністю (*нишкля, товкун, руха, заброда, старун та ін.*), та соціальним статусом дітей та їх батьків (*байстря, найда, нажирована дитина, підкидьок, русалка безіменна*).

У плані становлення та розширення змісту **народної екології** ми проаналізували географічні назви (топоніми) нашої країни, які переважно давав народ, і помітили, що значна кількість назв населених пунктів, міст, селищ, сіл (ойконіми); об'єктів гідросфери: морів, річок, озер, джерел, водоспадів та ін. (гідроніми); об'єктів літосфери та форм рельєфу: гір, хребтів, горбів, долин, низовин, ущелин, каньйонів тощо (ороніми) мають екологічний зміст. Їх можна об'єднати у групи за ознаками домінування або поширення певних видів рослин, тварин, біоценозів, агроценозів, екосистем, антропогенного впливу тощо; В. В. Куйбідою зроблена спроба виявити закономірності утворення топонімів, пов'язаних з екологією. Виділено 11 груп географічних назв, які мають екологічний зміст.

Враховуючи велике значення народних природничих наук при підготовці майбутніх вчителів початкових класів, біології та географії у Переяслав-Хмельницькому державному педагогічному університеті імені Григорія Сковороди поряд із вивченням зоології, ботаніки, землезнавства розроблені і введені в плани підготовки навчальні дисципліни і спецкурси «Народна зоологія», «Етноботаніка», «Народне землезнавство»; а для вихователів дошкільних закладів – «Народне природознавство». Майбутні вчителі біології додатково вивчають «Народне природознавство». Поряд з польовою практикою із ботаніки, зоології, землезнавства комплексно проводиться навчально-польова практика з природознавства. На допомогу студентам і вчителям були видані посібники і книги «Народна зоологія», «Народна ботаніка», «Народне землезнавство: Всесвіт і Земля», «Народне землезнавство: літосфера і гідросфера» та ін.

Використання народних знань при підготовці майбутніх вчителів початкових класів і вчителів біології має свою специфіку, яка пов'язана із віковими особливостями об'єкту навчально-виховного процесу у школі. Із структури кожної народної науки ми виділяємо компоненти для учнів початкових класів: абетки складені на основі описів рослин, тварин, землезнавства, прозивалки, лічилки, скоромовки, повільномовки, нісенітниця, заклички, примовки, віршики, пісеньки, колядки, загадки, шаради, казки, дитячі ігри та ін.. Учням середніх та старших класів необхідно знайомитись із народними уявленнями про природу, біблійною ботанікою, зоологією, землезнавством, легендами, повір'ями, народним прогностиком та його науковою інтерпретацією, народно-церковним

агрокалендарем, народними назвами рослин, тварин, взаємозв'язком латинських та українських назв рослин, тварин, об'єктів неживої природи з міфологією, топонімікою, антропологією та ін.

Висновки. У шкільному навчально-виховному процесі народні природничі науки необхідно розглядати як компонент шкільної біологічної освіти: в початкових класах – у структурі основних навчальних посібників, а в середніх і старших, – як компонент кожної теми (чи окремий розділ) всіх біологічних дисциплін, або бути складовою частиною хрестоматій з біології.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо в поглибленому аналізі структури народних природничих дисциплін, еволюції уявлень про природу в індивідуальному та історичному розвитку людини, врахуванні психолого-педагогічних аспектів впровадження народних знань у навчальний процес.

ЛІТЕРАТУРА

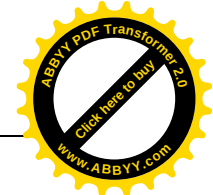
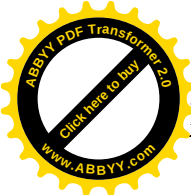
1. Грицак Є. Дитина в українських народних повір'ях і в народному лічництві / Є. Грицак // Неопалима купина. – № 3–4. – 1995. – С. 75–100.
2. Крисаченко В. С. Людина і довкілля / Крисаченко В. С. – К. : Заповіт, 1995. – Т. 1. – 431 с.
3. Крисаченко В. С. Людина і біосфера: основи екологічної антропології : підр. / Крисаченко В. С. – К. : Заповіт, 1998. – 688 с.
4. Куйбіда В. В. Народна зоологія / Куйбіда В. В. – К. : ІСДОУ, 1994. – 120 с.
5. Куйбіда В. В. Народна ботаніка / Куйбіда В. В., Шаповал Л. В., Мороз І. В. – К. : ІСДОУ, 1995. – 132 с.
6. Куйбіда В. В. Народне землезнавство: Всесвіт і земля / Куйбіда В. В., Чернов Б. О. – К. : ІСДОУ, 1996. – 157 с.
7. Куйбіда В. В. Народні науки: теоретичний та історичний аналіз розвитку / Куйбіда В. В. // Наукові записки з української історії. – 1999. – Вип. VII. – С. 18–27.
8. Неведомська Є. Проблеми підручника «Загальна біологія» 10–11 класи / Неведомська Є., Горяня Л. // Хімія. Біологія. – № 3. – 2000. – С. 3.
9. Павлюк С. П. Українське народознавство / Павлюк С. П., Горинь Г. Й., Кирчів Р. Ф. – Львів : Фенікс, 1994. – С. 170–201.
10. Попович М. Нарис історії України / Попович М. – К. : АртЕк, 1998. – 728 с.
11. Присяжнюк М. Біологія людини / Присяжнюк М. // Хімія. Біологія. – № 40. – 1999. – С. 3.
12. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии : [в 2 т.] / Рубинштейн С. Л. – М. : Педагогика, 1989. – Т. 1. – 488 с.

РЕЗЮМЕ

В. В. Лопатинская. Народное естествознание и школьное биологическое образование.

В статье исследовано народное естествознание и школьное биологическое образование. В ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды» наряду с изучением зоологии, ботаники, землевладения разработаны и внедрены в планы подготовки избирательные учебные дисциплины и спецкурсы «Народная зоология», «Этноботаника», «Народное землевладение», «Народное естествознание», в помощь студентам и учителям были изданы соответствующие учебники и книги.

Ключевые слова: народное естествознание, ботаника, зоология, география, школьное биологическое образование, содержание образования.

SUMMARY

V. Lopatinska. Folk natural history and school biological education.

Amongst obligatory studied courses as zoology, botany and physical geography in SHEE «Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University named after Hrygoriy Scovoroda» worked out and applied to preparatory study plans several disciplines and special courses at students' choice such as «Folk Zoology», «Ethnobotany», «Physical Geography», «Natural History», following books and textbooks and many other were published to help students and teachers in the academic process.

Key words: folk natural science, Botany, Zoology, Geography, school biological education, content of education.

УДК 371.3:000:58

Л. П. Міронець

Сумський державний педагогічний
університет ім. А. С. Макаренка

ДОЦІЛЬНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ РОЗДІЛІВ «РОСЛИНИ», «РІЗНОМАНІТНІСТЬ РОСЛИН» У ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

У статті представлені основні результати наукового дослідження стосовно перевірки доцільності застосування комп'ютерних технологій під час навчання біології у 7 класі загальноосвітньої школи. Доведено, що комп'ютерні технології необхідно використовувати на тих етапах уроку, на яких відбувається формування фізіологічних, анатомічних та систематичних знань, оскільки використання КТ сприяє підвищенню ефективності їх засвоєння.

Ключові слова: *технічні засоби наочності, комп'ютерні технології навчання, комп'ютер, знання, поняття, біологія, дослідження, тематичне оцінювання.*

Постановка проблеми. У практиці викладання біології часто виникають проблеми, які стосуються засобів навчання: недостатня їх кількість, великі розміри, застарілі експонати, а під час використання технічних засобів навчання, таких як кодоскоп, діaproектор – неякісне зображення, відсутність звуку, повільність виводу фрагментів на екран. Більшу частину цих проблем може вирішити застосування комп'ютера в навчальному процесі.

Аналіз актуальних досліджень. Доцільність та шляхи впровадження комп'ютерних технологій у навчальний процес з біології досліджували вітчизняні та закордонні дослідники: О. І. Беляков, О. С. Гладка, О. Г. Козленко, Н. Ю. Матяш, Є. О. Неведомська, В. М. Пакулова, В. В. Пасечник, О. Н. Стефаненко, С. В. Суматохін, Е. А. Філіпов, З. В. Чернявська.

У своїх дослідженнях автори розкривають різноманітні аспекти даної проблеми і зазначають, що на уроках біології комп'ютер варто використовувати як засіб навчання з метою: демонстрування і розкриття просторової будови та функцій біологічних об'єктів; відтворення біологічних процесів у динаміці; експериментування з комп'ютерною моделлю біологічного об'єкта або явища; кращого засвоєння учнями біологічної термінології;